

Історія та історик у часи війни

Історики у мирний час живуть минулим. Вони досліджують давні й не дуже давні події та явища. Вивчають документи й книжки різними мовами. Факти ми розглядаємо з усіх боків, аналізуємо, а потім komponуємо у текст, довгий чи короткий — залежно від теми дослідження. Після цього ставимо крапку, а тексти живуть своїм життям у науці. Це цілком звичайна схема нашої роботи та, власне, й нашого життя. Утім, усім історикам бракує інформації та джерел для кращого й більш повного розкриття теми. Ми бідкаємося одне одному й у наших розвідках, про те що якийсь аспект її дослідження не вдалося достатньо висвітлити. І, здається, буде чесно зізнатися, що кожен із нас прагнув би мати власну машину часу, аби потрапити туди, де відбувалися події минулого, які нам доводиться конструювати й описувати за наявними у нашому розпорядженні джерелами. Тоді вже точно можна було б викласти, як усе відбувалося насправді. Усі деталі, усі документи, усі свідчення ми могли б розкласти на нашому дослідницькому столі й уже достовірно та повно висвітлити свою тему. На жаль, як свідчить сьогоднішня, — це ілюзії.

Війна, що розпочалася 24 лютого 2022 р., змінила життя кожного з нас. Проте навіть відповідь на просте, здавалося б, запитання — коли ж саме вона почалася — уже є предметом дискусії. Чи це 24 лютого 2022 р., чи лютий 2014 р.? Чи війна триває з XV ст.? Історик, а якщо він ще й вправний, може вибудувати й розкласти свою відповідь у гарну логічну послідовність. І, звісно, з усіма фактами й посиланнями на безліч джерел. Здається, що у нашому випадку оголошення війни, як це було прийнято у давніші часи, так і не відбулося. Якщо раніше володарі, дипломати та політики з кам'яним обличчям оголошували війну, то зараз, попри розписані у міжнародному праві різноманітні аспекти виникнення *casus belli*, війна — це завжди поворотний момент для будь-якої країни, що бере у ній участь. Для нас — це війна, а для росії — спеціальна операція, мету якої російська пропаганда описує словами на кшталт «денацифікація», «демільтаризація», «захист російської мови» тощо — усе, що ми чули не один рік. Однак через певний проміжок часу все це може сприйматися не так, як нам ріже по-живому сьогодні. Історик і його історія надто залежні від фактів та джерел, що їх містять. І тут маємо ретельно збирати й систематизувати всю доступну нам інформацію.

Опинившись сьогодні у вирі воєнних подій, коли чути обстріли, коли лунають сирени, коли в очах паніка та страх, історик разом з тим має у своєму розпорядженні неймовірну кількість інформації — потужну зброю, яка творить абсолютно інший вимір цієї війни. Свого часу, коли у 1990–1991 рр. відбувалася військова операція під назвою «Буря в пустелі», здавалося, що знімальні групи CNN йдуть в авангарді підрозділів військ США. Це був явний контраст з уявленнями про війну, особливо після Другої світової. У нас остання мала свій, радянський вимір — чорно-білий. І це не лише через колір фото чи документальної хроніки військових журналів як радянських, так і німецьких, але й через величезну кількість чорно-білих художніх фільмів, у яких, звісно, показували справжню війну. І навіть коли останні вже були кольорові, вставки з документальної хроніки завжди були чорно-білі. На початку 1990-х років видавалося, що телебачення в режимі онлайн висвітлює правду про події у Перській затоці. Чи стали ми більше знати і розуміти війну після цього? Будь-який добрий історик знає відповідь. Вона очевидна — ні, не стали. Через тридцять років не стали. Навіть тоді не стали, коли наявність простого смартфона, а на

додачу ще й десятків каналів поширення інформації через соціальні мережі та месенджери дає змогу отримувати колосальний обсяг інформації, що не йде ні в яке порівняння з висвітленням воєнних дій у Перській затоці. Такі технічні можливості роблять кожного з нас свідком подій. Терабайти розмаїтої інформації щосекунди розлітаються світом, та все ж, як з'ясувалося, ми не набагато краще розуміємо війну, ніж наші попередники. Чутки, неправдиві дані, маніпуляції, замовчування, свідомо дезінформація — це все зараз переповнює наш інформаційний простір. Надлишок інформації та емоційне занурення у події, наш біль після оприлюднення свідчень про катування та розстріли у Бучі, Ірпені, Бородянці, наші сподівання на диво у Маріуполі є цілком очевидними. Це наше сьогоднішнє сприйняття війни. Проте реакція на такі новини, як і щоденне занурення в інформацію з поля бою, ще не є історією про цю війну. Ми живемо у війні, а нам, історикам, ще припаде її описувати. Ми ще дуже мало знаємо про неї, хоча вона у нас 24/7.

Спливе час, і коли емоції відійдуть у минуле, коли ми полічимо втрати у цій війні й на майбутньому монументі будуть викарбувані імена всіх наших героїв, тоді повільне усвідомлення подій 2022 р. стане огортати пелена часу. Війна ставатиме історією. Фактів про неї не бракуватиме. Свідчень про злочини ворога й про наші звитяги теж налічуватиметься вдосталь. Завданням істориків буде розібратися з тим, що цікавитимете наших нащадків. Чому ця війна сталася? Чому росія напала на нас? Хто ж такий путін? Він нащадок Гітлера чи новий феномен диктатора? Чому росіяни ненавидять нас, а їхні військовики катують українців в окупованих містах і селах? Запитань буде багато. Паралелей буде не менше, як і в кожній війні. І, звісно, будуть наслідки. Для нас — переможні, а для росії — катастрофічні.

Результати цієї війни або радше її вплив на наше майбутнє — цілком зрозумілі й про них слід постійно нагадувати нам і світу. Це наша робота. Ми інші, і ми вміємо боротися за нашу свободу. Ми інші, бо у нас є своя земля, є власна історія — це наші найбільші скарби, які ми нікому не віддамо. Адже одна з причин війни — заперечення путіним і росією нас як нації, нашої історії і нашого права на існування. У цій війні історія є зброєю. Для росії — це зброя наступу, для нас — зброя захисту. Так, історія буває надто небезпечною, але вона й боронить нас від небезпеки. Тому одним із уроків цієї війни для українців є плекання і вивчення власної історії. Тієї історії, що нас об'єднує, що робить нас сильною нацією. Можливо, ми нарешті зрозуміємо до кінця пророчий вислів Марка Тулія Цицерона про історію, який так часто повторюють у скороченому вигляді — «історія вчителька життя». І це дійсно так. Проте в оригіналі контекст цього твердження римського оратора набагато ширший. На запитання «Що може полегшити горе й лагідно чи м'яко розрадити?», Цицерон відповів: «*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?*» / «Історія є свідком часу, світлом істини, життям пам'яті, вчителькою життя, посланцем старовини, чий голос, як не оратора, спроможний зробити її безсмертною?»

Віталій Михайловський